

הרב עמוס מימון

ראש ישיבת בני"ע נתיבות

נפש מול נפש

ראשי הפרקים:

- א. פתח דבר
- ב. חייך וחיי חברך, חיי מי קודמים?
- ג. להסתכן בשביל חבר
- ד. הסתכנות במלחמה
- ה. לא תעמוד על דם רעך
- ו. תרומת כליה
- ז. נפש מול נפש
- ח. נפש מול נפשות
- ט. אין אומד בנפשות
- י. האם יש להעדיף רבים בפעולת הצלה אף שיש בה הריגה?
- יא. סיכום

א. פתח דבר

בחרתי לכתוב מאמר אשר עוסק בקונפליקט שיש בין ערכם השונה (לכאורה) של בני אדם בגלל מעמדם, ייחודם או מצב בריאותם וכדומה. ובהתלבטות האישית המוטלת על כל אדם, עד כמה מוטלת עליו החובה או האיסור לבא לעזרת חברו ולקחת סיכונים בגופו ובנפשו. ממספר טעמים:

א. בגלל הקשרו למאמרים הרבים שנכתבו כאן.

ב. תרומת איבריו של אריאל ז"ל לאחר מותו למס' אנשים. הביאה אותנו לעסוק ולברר סוגיה זו.

ג. היותו של שיעור זה בין השיעורים הראשונים, אשר שמע אריאל ז"ל ממני בישיבה, לאחר שצפינו בסרט אשר עסק בסוגיה ערכית - רפואית, ומתוך כך דנו יחד במס' סוגיות ערכיות מורכבות, כשכל אחד מבני החבורה הביע את דעתו, וביניהם אריאל ז"ל אשר היה בחור חריף ודעתן, שנתן ביטוי לדעתו. לאחר מכן למדנו את יחסה של תורתנו הקדושה, ומתוך כך את השקפת חז"ל ואת הנחייתם של רבותינו הגאונים בשו"ת השונים, על מנת להבין מעט דרכה של תורה.

המקרים והשאלות שנדונו בשיעור, ואשר ניגע בהם קמעא במאמר:

1. האם מותר לערוך ניסויים רפואיים בבני אדם העומדים למות, (חסרי בית, נרקומנים, חולים סופניים וכדומה) ובכך לשפר ולהאריך חיים של אחרים. או שמא אין לנו את הזכות לקחת חיים של אדם בשום מצב?

2. האם דוחים (אפשר להעדיף) נפש מפני נפש? דנו באסון צור שארע במלחמת לבנון (הראשונה), כאשר בנין רב קומות התמוטט על עשרות רבות של חיילי צה"ל, רוב החיילים נמצאו בקומות הנמוכות. עיקרון ההצלה דורש פעילות מהירה בגלל הפציעות, הלחץ והמשקל העצום המופעל עליהם. ההנחה הייתה כי הנפגעים יוכלו לחיות כ-12 שעות בתנאים אלו. יש שסברו כי ע"מ להציל את הרבים שנלכדו בקומות התחתונות, היה צורך לסלק את ההריסות שלמעלה בזריזות וע"י כך "להרוג" את הניצולים בקומות העליונות. או שמא להתחיל במשימות ההצלה לפי הסדר, ואז כל הקודם זוכה, גם במחיר שמאבדים את החיילים הרבים הנמצאים עמוק מתחת

1. להריסות¹.
3. האם מותר להשליך לים אנשים מספינה², כדי להקל על האוניה ע"מ שלא יטבעו כולם?
4. במקרה זהושלך רימון (טיל, או חץ) על קבוצה של אנשים האם מותר למי מהם להטות את הרימון למקום שבו יהרגו פחות אנשים³?
5. בפיגוע חבלני נפצעו קשה כמה אנשים והובאו לחדר המיון, הרופא היחיד הנמצא שם יכול לטפל ולהציל רק אחד מהם, השאר נדחים וממילא ימותו. את מי עליו להעדיף⁴?
6. שוטר ניסה לתפוס גנב, שניהם נפצעו במאבק והגיעו לבית החולים פצועים קשה, אולם רק חדר ניתוח אחד פנוי לטפל

¹ ראה בתחומין ב' במאמרו של הגאון הרב שאול ישראלי, הצלת רבים מול מעטים בהתמוטטות בנין. וכן במאמרו של העורך הרב רוזן, בעניין אסון צור.

² מקרה שארע בארצות הברית (בשנת 1842 למניינם), כשרב המלחים הורה להטיל לים שישה עשר אנשים, כדי להקל על סירת ההצלה, הוא נשפט והורשע בהריגה ונידון לשישה חודשי מאסר, בית המשפט (ערכאות של גויים) קבע שהיה עליו לעשות הגדלה על מנת להחליט את מי להפיל. בעניין הגורל, כתב החזון איש (סנהדרין סי' כה) שאין לעשות, והתקדימים שהיו בתנ"ך לגורל זה היה ע"פ הנבואה, אלא אם כן זה נעשה בהסכמת כולם ואז מי שעולה בגורל, יתנדב למסור עצמו ע"מ להציל את כולם שאז מותר. וז"ל: "בפ"ת הביא בשם התפל"מ דע"פ הגורל אפשר למסור את היחיד כמו שמצינו ביונה ובבני שאול יבמות ע"ט, תמוה דא"כ למה תני בתוספ' ובריר' יהרגו כולם ואל ימסרו? הו"ל למיתני יפילו גורל וימסרו את זה שיצא בגורל, ויונה הגורל גרם להם לדעת בשל מי הרעש, ויונה אמר להם בעצמו להטיל אותו לים. וההיא דבני שאול ע"פ נבואה עשה דוד, אבל סתם בני אדם אין להם רשות להכריע ע"פ גורל, מיהו אם הסכימו כולם להפיל גורל וזה שנפל עליו הגורל מוסר עצמו שפיר דמי, שהרי היחיד רשאי למסור עצמו, כדי להציל את כולם כמו שמצינו בהרוגי לוד כמש"כ לעיל..."

³ הגאון רבי ישעיה קרליץ בספרו החזון איש בסנהדרין כה. דן בשאלה דומה: "ויש לעיין באחד שרואה חץ (קרי - רימון נפץ) הולך להרוג אנשים רבים, ויכול להטותו לצד אחר, וייהרג רק אחד שבצד האחר, ואלו שבצד זה ינצלו, ואם לא יעשה כלום ייהרגו הרבים והאחד יישאר בחיים". לכאורה יש כאן מצב של שוויון, היחיד אינו רדוף כלל והוא לא היה מטרה לחץ כלל, לפי זה אסור להציל את הרבים בנפש היחיד כפי שנלמד בהמשך, אבל החזון איש הסתפק בדבר. ואילו מדברי הגאון הרב שאול ישראלי משמע (ממה שכתב בתחומין ב') שלא כמו החזון איש, וז"ל: "ז. בשום פנים ואופן אסור להציל, אפילו רבים וחשובים, כשהצלתם מחייבת הריגתו (או אפילו גרם הריגתו) של אחד שאילולא זה לא היה נהרג. ח. העובר על זה והרג אדם מישראל לצורך הצלת אחר או אפילו רבים, דינו כדן רוצח ונידון בב"ד בדיני רוצח. פרט אם עשה כן מחמת איום שיהרגוהו אם לא יעשה, אעפ"י שעשה שלא כהוגן, מ"מ אין בב"ד דנים אותו, כיון שעשה מה שעשה מתוך אונס".

⁴ ראה בהוריות יג', ועיין בשו"ת אגרות משה הדין במקרים שונים ובסדר הקדימויות במצבים שונים לרופא, בחושן משפט חלק ב' סי' עג' וסי' עה'.

ולהציל אחד מהם. את מי הרופא יכניס לחדר ניתוח?

7. מצב בו יש תרופה אחת והחולים רבים, את מי להעדיף לתת תרופה זו ובכך להצילו וממילא האחרים ידחו וימותו לבסוף?⁵
8. בסוגיית תרומת כליה.⁶
9. האם מותר, אסור או מצוה לרופא לטפל בחולה החולה במחלה מדבקת?⁷
10. האם חייל חייב לסכן עצמו על מנת להציל את חברו השוכב פצוע בשדה הקרב ע"מ להחזירו לארץ ישראל?

כמובן שהנקודות בהם נגענו הרי הם כהרים הגבוהים, זרק גדולי ישראל אשר בבחינת סיני ועוקרי הרים ראויים להכריע ולפסוק בהם. אנו לא באנו רק לגעת במקצת הדברים, כדי שתלמידינו יבינו שתורתנו הקדושה יש בה התייחסות לכל מקרה ואירוע, ושנית להבין את מורכבותם של חיי אדם מחד ואת ערכם וקדושתם של החיים מאידך. שלא ניתנים להבנה רק במושגים האנושיים והשכליים גרידא.

במאמר נסקור מס' מאמרי חז"ל וננתח אותם לפי מפרשים שונים, לא נעסוק בפסיקה, אולם נביא מס' תשובות מתוך ספרות השו"ת. כל דברינו יהיו בבחינת דרוש וקבל שחר.

⁵ לפני מלחמת העולם השנייה התפשטה מחלת ה"בקטיריאל מניגיטיס" שהתמותה בה הגיעה למאה אחוז, עד שהומצאה תרופת הפנצילין. לבית חולים הדסה הגיעה תרופה המספיקה לאדם אחד בכדי להצילו, ושהו באותם ימים כ-450 חולים במחלה. והתלבטו למי לתתה? פנו לרב הראשי דאז הרב הרצוג והוא המליץ לרופא שיטפל בחולה הראשון שיתקל במחלקה. דברים ברוח זו ראיתי שכתב הרב משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה חלק חו"מ ב סימן עה, וז"ל: "מה נחשב חיי שעה לענין הקדמת חולה שאפשר לרפואתו לחיי עולם? ובגן היקר נכדי הרה"ג ר' מרדכי שליט"א הוסיף שראוי להגדיר בדיוק מה נחשב חיי שעה ומה נחשב חיי עולם, הנה החלוק הוא אם יש לפנינו שני חולים ושניהם אפשר שיתרפאו בדרך הטבע ממחלות אחרות שאירע להם, יש להקדים החולה ששייך שיתרפא שיחיה יותר משנה, שהוא לא אבד חזקת חיים שלו מחולה האחר שלפי דעת הרופאים לא יחיה יותר משנה שהוא בחשיבות טרפה לרופאים, ועוד גרוע שלא יוכל לחיות יותר משנה וטרפה באדם הא שייך שיחיה אפילו הרבה שנים, אבל כשנידון הוא בשומת חיי של הרופאים לא יחיה יותר משתי שנים אין נוגע שוב כלום להלכה דשניהם שוין לחשיבות דחזקת חיים, ואמירת הרופאים שלא יוכל לחיות לא מגרע כלום החזקת חיים שלו, וליכא בשביל זה דין קדימה וצריך הרופא לילך למי שנקרא תחלה ולמי שקרוב לביתו יותר וכששווין בזה צריך להקדים לפי סדר מתני' דהוריות (י"ג ע"א) ואם לא ידוע זה לרופא יהי גורל, כן נראה לע"ד."

⁶ ראה בשו"ת יחוה דעת חלק ג' סי' פד', בשו"ת מנחת יצחק חלק ו' סי' קג' ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ט' סי' מה'.

⁷ שו"ת ציץ אליעזר חלק יב' סימן נז'. ועיין עוד בחלק ט' סי' י"ז פרק ה'.

יהי רצון שדברי תורה אלו יהיו לעילוי נשמתו של אריאל ז"ל ויוסיפו אור בדרכם של חבריו ושל כלל בחורי ישראל באשר הם.

ב. חייך וחיי חברך, חיי מי קודמים?

האם מותר לאדם לסכן את עצמו, כדי להציל את חיי חברו?

סוגיה זו העסיקה את גדולי ישראל לאורך כל הדורות, הן בימי שלום ביחס הנכון שיש לתורה לחיי אדם בכלל ולרמת הסיכון המוטלת על האדם על מנת להציל את חברו. והן בימי הגזרות והשמד בהם נקלעו היהודים למצבים בלתי נסבלים⁸ ועמדו מול סיטואציות אשר דרשו מהם הכרעה, חיינו של מי חשובים יותר. האם חובה או מותר או שמא אסור להקריב נפש מסוימת או איבר⁹ מסוים ע"מ להציל אחרים?

כאמור, אינני מתיימר לגעת או לפסוק בסוגיות מורכבות אלו. אלא ננסה ללמוד מס' מקורות חז"ל אשר ילמדונו יסודות בסוגיה זו. ואגב כך נתייחס לסוגיית תרומת האיברים בהיבט מסוים. על בסיס דברי רבותינו הפוסקים בשו"ת השונים.

הגמ'¹⁰ דנה במקרה:

⁸ בתקופת השואה התעוררו שאלות חמורות ומזעזעות הנוגעות לקדימויות בהצלת נפשות. להלן מספר אירועים וסוגיות קשות מנשוא:

א. במחבוא היתה קבוצת יהודים, וביניהם היה תינוק שהחל לבכות, והיה חשש שבכיו יגלה את מקום המסתור, וייהרגו כל היהודים שהתחבאו שם. השאלה היתה, האם מותר להשתיק את התינוק גם בדרך כזו שיש חשש שייהרג, ואמנם במקרים אחדים היה מי ששם כרית על פניו של התינוק להשתיק את בכיו, ואחר כך נמצא שהתינוק מת.

ב. ראשי היודנראט, היינו מועצת היהודים של הגטו נצטוו לא פעם על ידי הנאצים להכין רשימה של יהודים למשלוח למחנה השמדה, או למסור להם את היהודים הזקנים, הנכים והחולים. ההנחה היתה, שאם יסרבו - יהרגו הנאצים אותם, ואת כל היהודים שבגטו, ואם יסכימו - יתכן שמותם של המעטים יציל רבים. וויכוחים ודיונים בין חברי יודנראטים התנהלו במספר גטאות גדולים, והרבנים שהיו בגטאות באותם הימים פסקו, שאין להסגיר יהודים שלא חייבים מיתה, ושלא ייחדו אותם, אפילו אם מדובר להקריב מעטים לצורך הצלת רבים.

ג. עזיר שיכול לברוח ממחנה השמדה, או ממחנה שבויים, אך הוא יודע שבגלל מעשהו ינקטו במעשי תגמול נגד הנותרים, ואף יהרגו בהם, האם עליו להתחשב בהשלכות של מעשהו על אחרים שנועד להציל את עצמו?

ד. באושוויץ אספו הנאצים ילדים להריגה לפי גובה מסוים, וניתן היה לשחד את הקאפו היהודים ששמרו על הילדים הנידונים למוות שישחררו ילד מסוים, אלא שאז הם תפסו במקומו ילד אחר, כדי שלא יחסר להם מהמכסה שקבעו הנאצים. אבא של אחד הילדים שנתפסו שאל את אחד הרבנים באושוויץ אם מותר לו לפדות את בנו-יחידו, מתוך ידיעה שהדבר יביא למותו של ילד אחר, והרב אמר לו שאינו פוסק לו, אלא יעשה כרצונו.

⁹ ראה מה שנשאל הרדב"ז ותשובתו, שו"ת הרדב"ז חלק ג', תרכז'.

¹⁰ בבא מציעא סב' ע"א.

"שנים שהיו מהלכים בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, (בצמא, שאין מספיק לשניהם)¹¹ ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב (וימצא מים). דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך - "חייך קודמים לחיי חברך".

בעל חוות יאיר כותב¹² שהגמ' מדברת על מצב שאם ישתו שניהם - וודאי ימותו שניהם, ובכך נחלקו בן פטורא ורבי עקיבא.

בן פטורא פוסק: ישתו שניהם ולא יראה האחד במיתת חברו, ואילו רבי עקיבא פוסק: "חייך קודמין לחיי חברך", ואינו מחויב לתת לו לשתות מקיטונו.

אולם אם יש סיכוי מסוים שבעזרת חלוקת המים יינצלו, שמא יגיעו למקום יישוב או יפגשו באדם אחר שיצילם או שאכן כמות המים לשניהם תספיק להצילם, אז אין מח' בין בן פטורא לרבי עקיבא ושניהם מסכימים - ישתו שניהם ויכניס עצמו לספק סכנה ע"מ להציל חברו, וז"ל:

"מחויב לכנוס לספק נפשו להציל נפש חברו, וש"ס דידן בבא מציעא ראש דף ס"ב, נמי הכי משמע. דדווקא התם שאם ישתו שניהם ימותו ודאי. מה שאין כן בספק, יש לומר ישתו שניהם ולא ישתה הוא לבדו וימות חברו ודאי. ואם כן מחויב לכנוס עצמו לספק נפשות, אפילו בספק הצלה".

מאיידך, הנצי"ב חולק על החוות יאיר בהבנת מחלוקת רבי עקיבא ובן פטורא, ומסביר שלא יכול להיות שרבי עקיבא ובן פטורא נחלקו במצב שהמים לא יספיקו לשניהם, כי אז מה ההיגיון בדעת בן פטורא, שיחלקו בניהם את המים למרות שאין בכך תועלת לאף אחד מהם?

האם בגלל הטעם שלא יראה האחד במיתת חברו, ימותו שניהם?

הרי דעת בן פטורא הייתה הדעה הרווחת עד שהגיע רבי עקיבא, לפיכך חייב להיות היגיון בדעתו. לפיכך במצב זה גם בן פטורא מסכים לדעת רבי עקיבא שישתה מי ששיך לו הקיתון ובכך יציל לפחות את עצמו.

כל מחלוקתם הייתה רק במצב בו יש סיכוי אם יחלקו בניהם את המים שמא יגיעו למקום יישוב או יזדמן להם מים, כלומר יש ספק סכנת נפשות ולא וודאי.

בן פטורא, מכריע כשיש סיכוי שיגיעו למקום מים, מחויב אדם להסתכן בספק סכנת נפשות ובלבד שיציל את חברו מסכנה וודאית. ואילו ר"ע מכריע שחייך

¹¹ ע"פ רש"י שם.

¹² רבי יאיר חיים בן משה בכרך, שו"ת חוות יאיר סימן קמו'.

קודמים לחיי חברך ואין אדם מחויב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו.¹³ וז"ל:¹⁴

"ולכאורה דעת בן פטורה תמוה, וכי בשביל שאי אפשר לקיים 'וחי אחיך' מחויב הוא להמית את עצמו ח"ו? ואיזה תועלת תהיה מה שייתן לחברו? אלא העניין שאם ישתו שניהם, על כל פנים יחיו יום או יומיים גם שניהם, שמא יגיעו לישוב, ואולי עד כה יזדמן להם מים. מה שאין כן אם לא ייתן לחברו הרי ימות בודאי בצמא, ובא ר"ע ודרש 'וחי אחיך עמך' - 'חייך קודמים, והפירוש אפילו ספק, חייו קודמים.

ג. להסתכן בשביל חבר

איתא עוד בתלמוד הירושלמי¹⁵:

"רב אימי איתצד בסיפסיה (ניצוד במקום סכנה גדולה וכל מי שניצוד שם סופו שנספה)¹⁶. אמר ר' יונתן: יכרוך המת בסדינו (התייאשו ממנו, ואין לו אלא להכין לעצמו תכריכין של מת).

אמר ר' שמעון בן לקיש: עד דאנה קטיל, אנא מתקטיל. אנא איזיל ומשזיב ליה בחיילא. אזול ופייסון ויהבוגיה ליה (שמע ריש לקיש, ואמר: אני אלך ואציל אותו בכוח, או שאני אהרוג או שאיהרג, לבסוף פייסם והחזירו)".

בהבנת מקרה זה נחלקו הכסף משנה ושו"ת 'יד אליהו מלובלין'. הכסף משנה¹⁷ הבין ממעשהו של ריש לקיש ראייה שחייב אדם לסכן את עצמו. וז"ל:

"כתב הגהות מיימון...בירושלמי¹⁸ מסיק, אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב עכ"ל".

אולם שו"ת 'יד אליהו מלובלין' הוכיח ממעשה זה, שאין לאדם לסכן עצמו בשביל חברו, כדברי רבי יונתן החולק על גישת ריש לקיש. וגם נקודת המוצא

¹³ נראה מהפוסקים שההלכה כרבי עקיבא, שאין אדם חייב למסור נפשו בכדי להציל חיי חברו, כי חייו קודמין, ובודאי שאין לו להכניס עצמו לסכנה ודאית ע"מ להציל חברו מספק סכנה, ראה במאירי שמביא רק דעתו של רבי עקיבא, וכן בחזון איש חו"מ ונוזיקין ליקוטם סי' כ' דמשמע מיניה דהלכה כר"ע, ובהעמק שאלה פרשת ראה ס' קמז', ובמנחת חינוך מצוה רצו, ומאיידך עיין במשפט כהן סי' קמד עמ' שמ' שהתקשה בזה.

¹⁴ רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב בהעמק שאלה, שאילתא קמז'.

¹⁵ ירושלמי, תרומות פרק ח' הלכה ד'.

¹⁶ הביאור ע"פ הפני משה שם.

¹⁷ רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"א, הי"ד.

¹⁸ רבים מן המפרשים סברו שהכוונה לירושלמי בתרומות, המביא את המעשה על ר"ל ורב אמי.

במעשהו של ריש לקיש אינה בהכרח נובעת מהלכה אלא ממידת חסידות.
וז"ל¹⁹:

"בירושלמי פ"ח דתרומות...דמצינו שרישתם באמת פליגי ר' יונתן
אריש לקיש. אבל אפשר לומר, דר' יונתן דאמר " יכרוך המת בסדינו "
רוצה לומר דאיננו מחויבים להסתכן, אך ריש לקיש עבד ממידת
חסידות ולא מצד הדין".

והוכיח שיטתו גם ממעשה של קבוצת אנשים מבני הגליל שנחשדו בהריגת
נפש והיו מבוקשים ע"י המלכות. כשביקשו מרבי טרפון להחביאם הוא סרב.
ע"פ פירוש התוס'²⁰ שם:

"שמא הרגתם, ואם אטמין אתכם, חייבתם ראשי למלך. והיינו...שיש
לחוש ללשון הרע להאמינו לגבי זה שיזהר שלא יבוא לו הפסד ולא
לאחרים".

משם הוכיח שסירובו של רבי טרפון נובע מההלכה שאין אדם מחויב להכניס
עצמו לסכנה ע"מ להציל חברו. וז"ל הגמ'²¹:

"אמר רבא: האי לישנא בישא, אע"פ דלקבולי לא מבעי - מיחש ליה
מבעי. (לשון הרע למרות שאין לקבל אותו, מכל מקום צריך לחשוש
ממנו) הנהו בני גלילא דנפק עליהו קלא דקטול נפשה, (אותם בני
הגליל שיצא עליהם שם שהרגו נפש) אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו
ליה: לטמרינן מר! (באו לפני רבי טרפון ובקשו ממנו שיסתירם) אמר
להו: הכי נעביד? אי לא אטמרינכו - חזו יתייכו, אטמרינכו - הא אמור
רבנן האי לישנא בישא, אע"ג דלקבולי לא מבעי - מיחש ליה מבעי.
(רש"י: אם לא אסתיר אתכם תגלה אתכם המלכות. ואם אסתיר
אתכם, הרי אמרו חכמים: לשון הרע, אף על פי שאסור לקבל, לחשוש
צריך, כלומר שמא השמועה שיצאה עליכם נכונה שהרגתם ואסור
להציל אתכם) זילו אתון טמרו נפשייכו. (לפיכך לכו אתם והחביאו
עצמכם לבד)".

וכתבו בתוספות שם:

"פירש בקונטרס: ושמא הרגתם ואסור להצילכם. ובשאלתות דרב
אחאי (סוף פרשת שלח סי' קכט) מפרש: שמא הרגתם, ואם אטמין

¹⁹ רבי שמואל בן אליהו מלובלין, שר"ת "יד אליהו מלובלין", סימן מג'.
²⁰ לעומת זאת מפירוש רש"י שכתב: "שמא הרגתם ואסור להציל אתכם", לא ניתן להסיק
ממקור זה באופן חד משמעי, אם מותר לאדם לסכן עצמו כדי להציל את חיי חברו. כי
לפי רש"י ייתכן שסירובו של ר"ט להחביא את החשודים נובע מסיבה אחרת, כמו שאסור
לו לעבור על חוקי המדינה, ואם הם אכן הרגו עליהם להישפט.
²¹ נידה סא' ע"א.

אתכם, חייבתם ראשי למלך. והיינו מיחש מבעי ליה למיחש, שיש לחוש ללשון הרע להאמינו לגבי זה שיזהר שלא יבוא לו הפסד ולא לאחרים".

וזה תורף דבריו בשו"ת 'יד אליהו' שם²²:

"ראיה דאין צריך להכניס עצמו בספק סכנה בשביל אחרים ממה שכתב התוספות בפ"ט דנדה דף ס"א, גבי ר' טרפון שלא רצה להטמין הני בני גלילא דנפק עליהו קלא דקטל נפשא כן'. שלא רצה לסכן עצמו עבורם, אף שמסתמא לא היה אצלו רק ספק סכנה אם ייודע למלכות. דמסתמא היה יכול להתנצל שאינו יודע שהרגו, והם היו בוודאי הצלה אילו הטמינם, על כל זאת לא היה רוצה להטמינם מספק".

ד. הסתכנות במלחמה

חשוב להדגיש כי כללי ההצלה הנזכרים לעיל, 'וחי בהם ולא שימות בהם', 'חייך קודמים לחיי חברך' וכל מה שלמדנו מרבי עקיבא בגמרא שלעיל²³, אינם תקפים במצב של מלחמה. וכך כתב הרב אברהם יצחק הכהן קוק²⁴:

"וממלחמת מצווה לענ"ד אין ללמוד כלל (לדיני הצלה רגילים) דע"כ ענייני הכלל דמלחמות יוצאים מכלל זה ד'וחי בהם', שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס רבים בסכנה בשביל הרווחה?

אלא שבמלחמה והלכות צבור שאנו, ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה...ומהם גם דיני המלחמה, בין דיני מלחמת מצוה ובין מלחמת רשות, ואי אפשר ללמוד מזה למקום אחר..."

וכך הכריע גם הרב אליעזר יהודה וולדינברג, כשנשאל האם מותר לחיילים לסכן עצמם תחת אש לעזור או להציל פצוע בשטח, וכתב שם שבודאי שעליהם להסתכן בשביל חברים. כי אין ללמוד ממצב רגיל למלחמה, מפני שתי סיבות מרכזיות:

א. כך נוסד העולם, וזו דרך בנינו.

ב. דהלכות צבור והנהגת המדינה שונים מהנהגת יחיד ואדם פרטי.

²² שו"ת יד אליהו מלובלין סימן מג'.

²³ בבא מציעא סב' ע"א.

²⁴ במשפט כהן סימן קמג'.

וד"ל²⁵:

"ונשאלתי מה יהא הדין בזה במלחמה, אם חייל מחויב או רשאי להכניס א"ע בספק סכנה. כדי להציל את חברו החייל מסכנה ודאית, כגון שמוטל פצוע בשטח מסוכן וחשוף לאויב. ואם לא ימהר ויחיש להוציא אותו מהשטח ימות בודאי מפצעיו, וכל הדומה לזה.

לכאורה יש להחיל על כך אותה המסקנה האמורה לעיל. (הכוונה לדברי הרדב"ז שאין לאדם להכניס עצמו לספק נפשות על מנת להציל חברו, כי ספק שלו עדיף מוודאי של חברו, ואם יחמיר על עצמו הרי בגדר חסיד שוטה).

אבל לאחר העיון נראה דיש לומר דבמלחמה שאני, וכשם שהותרה עצם המלחמה למסיבותיה ולמשימותיה ולהכניס בסכנה עם רב, כך אחת מהלכותיה היא שכל או"א מאנשי הקרב מחויב למסור את נפשו להציל את משנהו מסכנה שנקלע בה מגרמת המלחמה... וכמו"כ יעיון בספר שו"ת אמרי אש חיו"ד סי' נ"ב שנשאל אם מותר למצוא גבר אשר בעד רצי כסף יחפוץ ללכת אל הצבא וכו' ובדברי תשובתו מבאר דהיוצא למלחמה מדעת עצמו אין דינו כמאבד עצמו לדעת ח"ו דא"כ הי' מלחמת רשות כמוסר עצמו לסכנה ועובר על 'ונשמרתם', ולא היא!

אדונינו דוד המע"ה מרבה במלחמת הרשות וכו', הרי דמותר ללחום מלחמת הרשות, ומשמע מן הסתם אע"פ שאין אורים ותומים כמו בבית שני שחסרו או"ת, ואף גם בזמן שהי' או"ת לא יצאו מספק סכנה דהרי כל היוצא למלחמת וכו' וכן בזמן בית שני נראה דלא נמנעו מלכי בית חשמונאי הכשרים לצאת למלחמה לרוחה וכו' עיי"ש.

והנצי"ב ז"ל בפירושו עה"ת (בבראשית ט' - ה') מסביר עניין זה בפ"ה הכתוב מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם וז"ל: פירש הקב"ה אימתי האדם נענש בשעה שראוי לנהוג באחיה, משא"כ בשעת מלחמה ועת לשנוא, אז עת להרוג ואין עונש כלל, כי כך נוסד העולם, וכדאיתא בשבועות מלכותא דקטלא חד משיתה לא מיענש, ואפי' מלך ישראל מותר לעשות מלחמת הרשות, אע"ג שכמה מישראל יהרגו עיי"ז עכ"ל...

²⁵ שו"ת ציץ אליעזר חלק יב' סימן נז'. וכתב עוד שם: 'ויעוין עוד בספרי שו"ת צ"א ח"ט סי' י"ז פרק ה' מ"ש כמה נימוקים להתיר גם לרופא להכניס א"ע בספק סכנה בכדי לטפל בחולה במחלה מדבקת, והדומה לזה, והזכרתי שם גם מהנימוק שזהו גדרו של עולם עיי"ש. וגם בנידוננו הרי המדובר לא רק בלהוציא את הפצוע מהמקום המסוכן. כי אם גם בלסכן הרופא הצבאי א"ע להגיש לו עזרה רפואית לפי שעה. ויש להאריך.

למדנו מזה ב' הגדרות הא דמלחמה שאני:

האחת - מפני שכך נוסד העולם,

והשנייה - מפני דהלכות צבור והנהגת המדינה שאני.

ובאמת מצינו שעוד ב' גאונים כבר כתבו להגדיר בכזאת, בשו"ת חתם סופר חחו"מ סי' מ"ד מסביר דברי הגמ' בשבועות הנ"ל מפני שיש בזה משום תיקון המדינה וצורך הנהגתה ע"ש, ובשו"ת שם אריה חיו"ד סי' כ"ז מסביר זאת מפני שהוא מנהגו של דבר וכותב בתוך דבריו בלשון וכן בכל דבר, שהוא צורך העולם, כמו לרדת במלחמה דהוי ודאי סכנה שרי, ואף במלחמת הרשות עיי"ש.

ומכיוון שכן מסתבר לומר, דכשם שאי אפשר ללמוד מהמותר במלחמה למקום אחר, כך אי אפשר גם ללמוד מהאסור במקום אחר לגבי מלחמה, וכשם שהכלל של וחי בהם לא חל במלחמה, כך הכלל של חיך קודמים ג"כ לא חל במלחמה, אלא כאיש אחד מחויבים למסור כאו"א את נפשו בעד הצלת חייו של משנהו, ונכנס זה ג"כ בכללי הלכות ציבור והנהגת המדינה ותקנתה.

ה. לא תעמוד על דם רעך

איתא עוד בגמ'²⁶ שמחויב אדם לבא לעזרת חברו, הנתון בצרה:

תנו רבנן: מניין לרודף אחר חברו להרגו שניתן להצילו בנפשו?

תלמוד לומר 'לא תעמד על דם רעך'.

והא להכי הוא דאתא? האי מיבעי ליה לכדתניא: מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר, או חיה גוררתו, או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו - תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך - אין הכי נמי.

ואלא ניתן להצילו בנפשו מנלן? - אתיא בקל וחומר מנערה המאורסת, מה נערה המאורסה, שלא בא אלא לפוגמה - אמרה תורה ניתן להצילה בנפשו, רודף אחר חברו להרגו - על אחת כמה וכמה.

גם הרמב"ם²⁷ הביא זאת להלכה:

"כל היכול להציל ולא הציל, עובר על "לא תעמוד על דם רעך". וכן הרואה את חברו טובע בים או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להציל ולא הציל...וכל היוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על "לא תעמוד על דם רעך".

ובכסף משנה כתב, שמחויב האדם אפילו להכניס עצמו לספק סכנה, ע"מ

²⁶ סנהדרין עג' ע"א.

²⁷ רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"א, הי"ד.

להציל את חברו. וז"ל:

"כתב הגהות מיימון, עבר על לא תעמוד וכו' בירושלמי מסיק, אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב עכ"ל".

אך בשו"ת הרדב"ז הגביל קמעא הנחיה זו. וכתב שאדם עובר על הלאו 'לא תעמוד על דם רעך' רק אם אין המציל מסכן עצמו כלל, והוסיף שגם במקום שיש "קצת ספק סכנה" על המציל להציל חברו, אחרת יעבור על הלאו 'לא תעמוד על דם רעך'. וז"ל²⁸:

"מה שכתב הרב ז"ל כל היכול להציל וכו', איירי במי שיכול להציל להדיה בלא שיסתכן המציל כלל...ולא זו בלבד, אפילו יש בו קצת ספק סכנה, כגון ראה אותו טובע בים או לסטים באים עליו או חיה רעה, שיש בכל אלו ספק סכנה, אפ"ה חייב להציל".

אולם מצינו תשובה אחרת של הרדב"ז שממנה משתמע שאסור להסתכן כדי להציל חברו. וזה תורף דבריו שם²⁹:

"שאלת ממני אודיעך דעתי, על מה שראית כתוב: אם אמר השליט לישראל הגח לי לקצץ איבר אחד שאינך מת ממנו, או אמית ישראל חברך...

איך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו, כדי שלא ימיתו את חברו. הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת החסידות, ואשרי חלקו מי שיכול לעמוד בזה. ואם יש ספק סכנת נפשות, הרי זה חסיד שוטה, "דספיקה דידיה עדיף מוודאי דחבריה".

הגר"ע יוסף עומד על סתירה זו בדברי הרדב"ז ומסביר, שהרדב"ז בתשובה בסימן ר"ח כתב מילה שהיא המפתח לפתרון הסתירה. המילה "קצת" ממנה למדים שבמקרה שהמציל נדרש להיכנס למצב בו יש "קצת ספק סכנה"³⁰ אז עליו לסכן עצמו ע"מ להציל חברו, אחרת יעבור על 'לא תעמוד על דם רעך'.

לעומת זאת בתשובה השנייה (סימן תרכ"ז) וביתר המקורות שבהם הרדב"ז אסר לקחת סיכון כדי להציל את חיי חברו, מדובר במקרים של "ספק השקול"³¹ או "ספק הגוטה לוודאי"³², כלומר הסיכון כאן ממשי יותר. וזה תורף דברי הגר"ע יוסף³³:

²⁸ רבי דוד בן זמרא, שו"ת הרדב"ז חלק ה', רית.

²⁹ שו"ת הרדב"ז חלק ג', תרכ"ז.

³⁰ כלומר, רוב הסיכויים שאדם זה יישאר בחיים.

³¹ פירוש: ספק של 50%. כלומר 50% שאדם הנכנס לספק זה ימות, ו50% שיישאר בחיים.

³² רוב הסיכויים שאדם הנכנס לסכנה זו שימות בעטייה.

³³ שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן פד'.

"...והרי הרדב"ז עצמו בתשובה חלק ג' (סימן תרכ"ה) הנ"ל כתב שהמתחסד להכניס עצמו בספק סכנה, כדי להציל חברו מודאי סכנה, הרי זה חסיד שוטה, שספק שלו עדיף מודאי של חברו. אלא ודאי שהוא מחלק בין ספק שקול, לבין קצת ספק סכנה כלשונו הנ"ל.

וכן ביאר בעצמו בתשובתו בחלק ב' (סימן רי"ח), שאם הספק של הסכנה נוטה אל הוודאי סכנה, כלומר שעל פי הרוב ישנה סכנה, או אפילו בספק שקול של סכנה, אינו חייב למסור נפשו, ורק אם הספק של הסכנה נוטה אל ההצלה, אם לא הציל הרי זה עובר על לא תעמוד על דם רעך..."

1. תרומת כליה

על בסיס דבריו אלו הסיק הגר"ע יוסף שלאדם אסור לסכן עצמו, כדי להציל את חברו אלא אם מדובר במקרה שהמציל נכנס למצב רק של "קצת ספק סכנה". מתוך כך, הכריע בעניין תרומת כליה להתיר ואף מצוה גדולה בדבר. כי מבדיקה שערך ומחוות דעת של רופאים מומחים ששמע, שהתורם נכנס רק לקצת ספק סכנה, וכתשעים ותשעה אחוזים מהתורמים חוזרים לבריאותם התקינה. וז"ל שם:

"עצם הדין אם רשאי אדם או חייב להיכנס בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה, שנוי במחלוקת הפוסקים. כי מרן הבית יוסף בחושן משפט (סימן תכ"ו) הביא מה שכתבו בהגהות מיומניות בשם הירושלמי, שחייב אדם להכניס את עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה. והסביר מרן הטעם, מפני שחברו בודאי סכנה והוא בספק. וכן כתב מרן בכסף משנה (סוף פרק א' מהלכות רוצח)...אולם הסמ"ע בחו"מ שם, העיר, שמרן המחבר והרמ"א השמיטו דין זה מהשולחן ערוך, וטעמם, לפי שגדולי הפוסקים, הרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו דברי הירושלמי מפסקיהם, לכן השמיטוהו גם הם מהשלחן ערוך ע"כ.

ורבנו יונה גירונדי בספר איסור והיתר (כלל נ"ט דין ל"ח) כתב במפורש שאין לאדם להכניס עצמו בספק סכנה, כדי להציל את חברו מודאי סכנה. וכן פסק בשו"ת הרדב"ז חלק ג' (סימן תרכ"ה), שהמתחסד להכניס עצמו בספק סכנה, כדי להציל את חברו מודאי סכנה הרי זה חסיד שוטה, שהספק שלו עדיף מהוודאי של חברו, שגאמר וחי אחיך עמך, חייך קודמיו לשל חברך ע"כ.

ובשו"ת יד אליהו מלובלין (סימן מ"ג), הביא דברי הגהות מיומנויות

בשם הירושלמי הנ"ל, וכתב שכוונת הגהות מיומנויות לדברי הירושלמי סוף פרק ח' דתרומות, אך שם שנוי הדבר במחלוקת רבי יונתן וריש לקיש, ואפשר שהלכה כרבי יונתן שאינו מחויב להיכנס בספק סכנה להציל את חברו מודאי סכנה...

אולם באמת שנמסר לנו מפי רופאים מומחים ויראי שמים שדרגת הסיכון בהוצאת הכליה לאדם התורם, היא מועטת מאד, וכתשעים ותשעה אחוזים מהתורמים חוזרים לבריאותם התקינה. ולפי זה הרי כל מה שהסכימו הפוסקים הנ"ל שאסור להכניס עצמו בספק סכנה, זהו רק בספק השקול, מה שאין כן בנידון שלנו שבודאי שמצוה היא לתרום כדי להציל את חברו ממות בטוח...

ולכן נראה שהעיקר להלכה שמותר וגם מצוה לתרום כליה אחת מכליותיו להצלת חייו של אדם מישראל השרוי בסכנה במחלת הכליות. וראויה מצוה זו להגן על התורם אלף המגן. ומכל מקום בודאי שיש לעשות זאת רק על ידי רופאים מומחים, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. והשי"ת ישלח דברו וירפא לכל חולי עמו ישראל, כאמור " שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו".

והכרעתו³⁴ היא בניגוד למה שהכריעו: הגאון רבי יצחק יעקב וייס³⁵, והגאון רבי אליעזר יהודה ולדינברג³⁶, לאסור לתרום כליה לחולה כליות שנשקפת לו סכנה, שהואיל וקיימת אפשרות של סכנה במעשה הניתוח של התורם הבריא. לכן העלה בעל ציץ אליעזר שאין לעשות כן, אלא אם כן יחליט סגל של רופאים מומחים אחרי עיון מדוקדק שהדבר אינו כרוך בספק סכנת נפשות לתורם. וכולי האי ואולי. וז"ל בעל הציץ אליעזר:

"...וכפי שאמרו לי הרופאים (כשהרצאתי לפניהם על נושא זה) הוצאת כליה וכדומה מהאיברים הפנימיים מאדם אע"פ שהוא בריא כרוך בסתמא בספק סכנה. ועל כן אין להתנדב על כך בסתמא ואין לרופא לבצע זאת, אא"כ סגל חבורה של רופאים מומחים יחליטו אחרי עיון מדוקדק שהדבר לא כרוך בספק סכנת נפש למנדב, וכולי האי ואולי".

ז. נפש מול נפש

שנינו במשנה³⁷: "האישה שהיא מקשה לילד - מחתכין את הוולד במעיה

³⁴ שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן פד'.

³⁵ שו"ת מנחת יצחק חלק ו' סימן ק"ג.

³⁶ שו"ת ציץ אליעזר חלק ט' סימן מ"ה.

³⁷ אהלות ז', ו. במשנה זו אנו למדים שאם יצא רוב התינוק נחשב כבר לילוד ואין נוגעין בו, במקום אחר אנו למדים שזה אם יצא דרך מרגלותיו, אולם אם יצא מראשו, אזי רוב ראש

ומוציאין איבר איבר, מפני שחייה קודמין לחייו. יצא רובו - אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש".

צריך להבין מדוע לפני שנולד מותר לחתכו כדי להציל את האם, ואילו אם יצא רובו אין נוגעין ולא מצילין את האם?

הרמב"ם כותב³⁸ שהטעם שמחתכין את העובר "מפני שהוא כרודף אחריה להורגה".

ובדין "רודף" כתב³⁹:

"שכל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף, אם אין יכולים להצילו באחד מאיבריו".

עתה מתעוררת השאלה מדוע אין אומרים אף לאחר שיצא רובו, שהוא מסכן את האם ויש לדונו בדין רודף?

אכן שאלה זו נשאלה בגמ'⁴⁰ והתשובה היא: "שאני התם דמשמיא קא רדפו לה" - מן השמים רודפים את האם.

הרמב"ם שינה את הלשון ופירש: "שזהו טבעו של עולם". אעפ"כ אין הדבר מובן, שהרי גם לפני שיצא רובו או ראשו, מן השמים רודפים את האם? וזהו טבעו של עולם, מדוע א"כ מחתכין את התינוק?

רש"י שם⁴¹ נתן טעם אחר, וז"ל:

"דכל זמן שלא יצא לאוויר העולם, לא נפש הוא, וניתן להורגו ולהציל את אמו".

בשר"ת נודע ביהודה כתב⁴² שההיתר לחתוך את העובר מורכב משני טעמים של רש"י והרמב"ם יחד. הטעם שעדיין אינו נחשב לנפש אדם לבדו אינו מספיק, שכן גם עובר אסור להורגו בידיים אם לא מפני שנחשב כרודף. והטעם של רודף לא היה מספיק, מפני שרדיפה זו היא טבעו של עולם.

נחשב כילוד. ומהו רוב ראש- פדחתו? ע"פ רש"י: מצחו או "קרני ראשו" - גובה הראש שאצל העורף.

³⁸ רמב"ם, נזיקין הל' רוצח ושמירת נפש א, ט.

³⁹ שם א', ו'. המושג "רודף" תפס משמעות רחבה עד שכלל כל דבר המסכן חיי אדם, לרבות קטן שאינו בר דעת ואינו בר עונשין, כפי שהובא בסנהדרין עב' ע"ב. ולרבות המסכן ללא כוונה וגם דבר שאין בו רוח חיים נחשב כעין רודף, כגון עומס - יתר של משא בספינה, וכך כתב בהל' חובל ומזיק ח', טו: "ועמד אחד מהן והקל ממשאה והשליך בים - פטור, שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להורגם, ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם".

⁴⁰ סנהדרין עב' ע"ב.

⁴¹ ד"ה יצא ראשו.

⁴² הרב יחזקאל לנדאו, שר"ת נודע ביהודה מהד"ת, חו"מ, נט.

רק בצירוף שני טעמים אלו-

א. כל זמן שלא יצא איז רעובר נחשב לנפש אדם.

ב. הוא גם רודף.

אז יש הצדקה להצלת האם במחיר של חיי העובר.

הירושלמי⁴³ נתן טעם אחר לכך שאין נוגעים בו מהרגע שיצא: "מפני שאין אתה יודע מי הרג את מ". ל"מינו מצב בו האם והוולד, מסכנים זה את זה על פי טבעו של עולם, בלי אשמה מצד אחד מהם, שניהם רודפים ונרדפים באותה מידה. ואל לנו לעשות מעשה בידיים להרוג אחד כדי להציל את השני. לפיכך הכלל שב ואל תעשה עדיף, ועל זה נאמר "אין דוחין נפש מפני נפש".

דומה הדבר למקרה הקלאסי המובא בגמ'⁴⁴: מעשה באדם שבא לפני רבא ואמר לו: השליט אמר לי הרוג את פלוני, ואם לא אהרוג אותך. אמר לו רבא: יהרוג אותך ואתה אל תהרוג. מסברא פשוטה: מה ראית שדמך אדום יותר, שמא דמו של אותו אדם אדום יותר? וז"ל הגמ' שם:

"רוצח - ייהרג ואל יעבור...רוצח גופיה מנא לן? - סברא הוא. דההוא דאתא לקמיה דרבה, ואמר ליה: אמר לי מרי דוראי זיל קטליה לפלניא, ואי לא - קטלינא לך. - אמר ליה: לקטלוך ולא תיקטול. מי יימר דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דהו גברא סומק טפי.

רבא כלל לא נכנס לאיכות אישיותו של אותו אדם ולא לגילו וכדומה, אלא פשוט היה לו, שיש כאן התנגשות של נפש כנגד נפש, ואיסור רצח מונע מאיתנו התערבות בידיים⁴⁵.

וכך מסביר רש"י⁴⁶: סברה הוא שלא תידחה נפש חברו, שיש כאן שתיים רעות, איבוד נשמה ועבירה ביד השואל, לעומת איבוד נשמה בלא עבירה מצד השואל.

הוא הדין בנדון דידן של האם והתינוק. אם נניח לדברים בשב ואל תעשה, יהיה איבוד נפש אחת ללא רציחה. אולם אם נתערב לטובת מי מהם, נאבד נפש וגם תיעבר עבירה של רציחה.

כל זה הוא לגבינו כצופים בדרמה שבין האם לוולד, אך האם רשאית האם להתגונן ולהרוג את הוולד לאחר שיצא רובו, כשהוא ממשיך לסכן אותה?

⁴³ ירושלמי, סנהדרין ח', ט.

⁴⁴ סנהדרין עד, ע"א.

⁴⁵ ראה במאמרו של הרב ישראלי בתחומין ב', מה שכתב והסיק לחלק בין מי שנתון בסכנה למציל אחר, בגלל קושייתו: מדוע הגמ' בסיפור של מרי דוראי אינה מסתייעת במה ששינינו במס' אהלות, ומסתמכת רק על הסברא והחידוש של רבא? עיין שם באורך.

⁴⁶ ד"ה סברא הוא.

המאירי כותב⁴⁷ שהאם עצמה רשאית לעשות כן, כי הוולד רודף אותה.

ח. נפש מול נפשות

ראינו עד כה שאין דוחין נפש מפני נפש, אך האם דוחים נפש מפני נפשות? האם מותר להקריב נפש אחת כדי להציל נפשו? הרבה? תקדים למציאות זו מצינו בנביא⁴⁸ כאשר עשה חכמה השליכה את ראשו של שבע בן בכרי אשר מרד במלכות בית דוד, ונרדף ע"י יואב וסיכן את אנשי העיר בה הסתתר. ככתוב:

"ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי איש ימיני ויתקע בשפר ויאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בן ישי איש לאהליו ישראל: (ב) ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דבקו במלפס מן הירדן ועד ירושלם: ... (ו) ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום אתה קח את עבדי אדניך ורדף אחריו פן מצא לו ערים בצרות והציל עינגו: (ז) ויצאו אחריו אנשי יואב והכרתי והפלתי וכל הגברים ויצאו מירושלם לרדף אחרי שבע בן בכרי: ... (טו) ויבאו ויצרו עליו באבלה בית המעכה וישפכו סללה אל העיר ותעמד בחל וכל העם אשר את יואב משחיתם להפיל החומה: (טז) ותקרא אשה חכמה מן העיר שמעו שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך: ... (יח) ותאמר לאמר דבר ידברו בראשנה לאמר שאל ישאלו באבל וכן התמו: (יט) אנכי שלמי אמוני ישראל אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת ה': (כ) ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית: (כא) לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד תנו אתו לבדו ואלכה מעל העיר ותאמר האשה אל יואב הנה ראשו משלך אליך בעד החומה: (כב) ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה ויכרתו את ראש שבע בן בכרי וישלכו אל יואב ויתקע בשופר ויפצו מעל העיר איש לאהליו ויואב שב ירושלם אל המלך:".

על פי דברי הנביא, שנינו בירושלמי⁴⁹:

"תני סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגעו להן גויים, ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו, ואם לאו הרי אנו הורגין את כולך, אפילו כולך נהרגין לא ימסרו נפש אחת מישראל. ייחדו להן אחד, כגון שבע

⁴⁷ בשם "חכמי הדורות" ע"פ הירושלמי בסנהדרין ח, ט.

⁴⁸ שמואל ב פרק כ.

⁴⁹ ירושלמי, תרומות, ח', ד.

בן בכרי ימסרו אותו ולא ייהרגו.

אמר רבי שמעון בן לקיש והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי.

ורבי יוחנן אמר אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי.

עולא בר קושב תבעתיה מלכותא ערק ואזל ליה ללוד גבי רבי יהושע בן לוי, אתון ואקפון מדינתא. אמרו להן: אין לית אתון יהבין ליה לן אנן מחרבין מדינתה. (עולא בר קושב היה מבוקש ע"י המלכות, הלך וברח לעיר לוד, חיילי המלך צרו על העיר, ואמרו: שאם לא יסגירו את עולה, יחריבו את כל העיר).

סלק גביה רבי יהושע בן לוי ופייסיה ויהביה לון. (ריב"ל הלך ושכנע את עולא, ופייס אותו ומסר אותו להם).

והוה אליהו זכור לטוב יליף מיתגלי עלוי ולא איתגלי. וצם כמה צומין ואיתגלי עלוי.

אמר ליה: ולמסורות אני נגלה?

אמר ליה: ולא משנה עשיתי?

אמר ליה: וזו משנת החסידים?

"(אליהו היה רגיל להיגלות לריב"ל, ומאז המעשה לא נגלה אליו, צם ריב"ל על כך הרבה תעניות ואז נגלה אליו אליהו, ושאלו מפני מה התעכב? השיב לו: שהוא לא נגלה למלשינים ומוסרים. שאלו ריב"ל, וכי לא נהגתי לפי משנה מפורשת? אמר לו אליהו, שזו לא משנה לחסידים⁵⁰").

הירושלמי מכריע שאין דוחין נפש אפילו מפני נפשות, אלא אם כן יש מצב של ייחודה, שאז אותה נפש המסומנת וגורמת סכנה לכלל, אזי אפשר לדחותה מפני נפשות רבות.

אולם הירושלמי הביא מחלוקת של רבי יוחנן וריש לקיש, האם אותו אדם שייחודו צריך להיות במצב שחייב מיתה בלאו הכי, כמו מורד במלכות כדוגמת שבע בן בכרי, כך סבר ריש לקיש. או כל מצב בו הגויים מעוניינים באדם מסוים מסיבות שונות, בעצם ייחודו מסכן את הכלל, וע"כ אפשר שנפשו תדחה מפני נפשות רבות. זו דעת רבי יוחנן.

הרמב"ם הביא דין זה והכריע כריש לקיש, שרק אם חייב מיתה וייחודו אזי

⁵⁰ המאירי כתב: "שמידת חסידות לעכב וליתן מתון בדבר עד רכדוכה של נפש. וככל שממהר בכך הפקיע מעליו מידת חסידות, וריב"ל מיהר את הדבר ולא המתין לדאות אם יחריבו את העיר אם לאו".

מותר למסור נפשו. ובלאו הכי אין דוחין נפש אפילו מפני נפשות רבות. וז"ל⁵¹:

"נשים שאמרו להם עובדי כוכבים: תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן, יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.

ואם יחדוהו להם ואמרו: תנו לנו פלוני או נהרוג את כולכם, ואם היה מחויב מיתה כשבע בן בכרי יתנו אותו להם, ואין מורין להם בן לכתחילה.

ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל".

הכסף משנה על אתר, מבאר את הטעם שאם לא ייחדוהו, במצב בו הגויים מבקשים אחד מהם סתם, אינם יכולים למסור אף אחד מהם. לכן, ימותו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. כי כל אחד מבני החבורה כשיפנו אליו למוסרו לגויים, יכול לטעון מפני מה אתם מוסרים אותי דוקא?

מכיוון שכולם שווים בדבר, אין אחד המסכן יותר את החבורה כולה, לכן אי אפשר למסור בידיים אחד מהם להריגה.

יוצא אפוא, שאין דוחין נפש גם מפני נפשות הרבה. ואם יחדוהו הגויים וחיוב מיתה כשבע בן בכרי תדחה נפשו מפני נפשות רבות. והכריע הרמב"ם כשיטת ר"ל, למרות שמקובל שהלכה כרבי יוחנן כשחולק עליו ריש לקיש. משום שבענייני נפשות עסקינן, רבנו החמיר כשיטת ר"ל. וגם זה לכתחילה אין מורים כן, וזה ע"פ המעשה עם עולה בר קושב וריב"ל, אשר הבין מאליהו שאין זו משנת חסידים. וז"ל שם:

"ופסק רבינו כר"ל אע"ג דמן הסתם לא קיי"ל כוותיה לגבי דר' יוחנן משום דהוי ספק נפשות ולהחמיר דלא ימסרוהו בידיים ביד עובדי כוכבים. ועוד דמתניתא מסייעא ליה, דקתני - כשבע בן בכרי, משמע- כשחייב מיתה כמותו דוקא. ומקרא איכא למידק הכי, שאל"כ, למה ליה ליואב למימר נשא יד במלך בדוד? כלומר והרי הוא חייב מיתה משמע, דאי לאו הכי לא היו רשאים למוסרו לו.

וסובר רבינו דההוא בר נש דריב"ל היה חייב מיתה כשבע בן בכרי, ואפ"ה לא איתגלי ליה אליהו מפני שמסרו. וא"ל וזו משנת חסידים היא? אלמא דלכתחילה אין מורים כן!"

ואילו רבנו ניסים והמאירי⁵² הכריעו כרבי יוחנן, ובמיוחד בתלמוד הירושלמי

⁵¹ רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ה.
⁵² בסנהדרין עב, ע"ב.

שזה תלמודו של רבי יוחנן. לפיכך אם ייחדוהו גם אם אינו חייב מיתה, ימסרוהו ובכך יינצלו כולם.

אולם הוא מסייג את דבריו בסוף, שכל ההיתר למוסרו שמא יתחרט הגוי או ייקח ממנו כופר וכו'. אבל להורגו בידיים אסור. וז"ל המאירי שם:

"ויראה כרבי יוחנן...אם אמר הריני הורג את כולכם או אתה והוא, ימסרוהו ואל ייהרגו שניהם או כולם..."

ומ"מ שלא הותר אלא למוסרו, שמא ייקח ממנו כופר או יתחרט עליו, אבל להורגו בידיים לא".

והתקשה הכסף משנה בדעת ריש לקיש, מהו הטעם שלא ימסרוהו כשהגויים ייחדוהו כשאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי, הרי ממילא ייהרג עם כולם בסוף. ולא שייך כאן הסברא של 'מאי חזית'⁵³ (מה ראיתי שדמך אדום יותר מדם חברך? לפיכך אין היתר להקריב חיים של מישהו אחר למען הצלת עצמך) שבגללה אנו אומרים שבשפיכות דמים הדין שיהרג ולא יעבור.

והסיק שם לריש לקיש: שסברת 'מאי חזית' אינה עיקר הטעם, אלא מסורת וקבלה הייתה בידם שבשפיכות דמים ייהרג ואל יעבור, וגם במקרה וטעם זה אינו שייך.

הדין נשאר: ייהרג ולא יעבור. לפיכך לר"ל בנדון דידן גם כשייחדוהו, אם אינו חייב מיתה כשבע בן בכרי, אסור למוסרו להם גם במחיר שימותו כולם. וז"ל:

"...אבל אי קשיא על ר"ל קשיא דאמר שאע"פ שייחדוהו להם אם אינו חייב מיתה לא ימסרוהו דהא ליכא הכא סברא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי שהרי הוא והם נהרגים אם לא ימסרוהו.

ואפשר לומר דס"ל לר"ל שמ"ש דבש"ד סברא הוא אינו עיקר הטעם, דקבלה הייתה בידם דש"ד ייהרג ואל יעבור, אלא שנתנו טעם מסברא להיכא דשייך, אבל אין ה"נ דאפילו היכא דלא שייך האי טעמא, הוי דינא הכי דיהרג ואל יעבור".

אפשר להסביר קביעה זו, כי הנפש והנשמה שבאדם הינם דברים רוחניים, והינם אין סופיים, לפיכך הנפש שקולה גם כנגד צירוף של רבים. ואין להחיל מושגים גשמיים של כמות ואיכות על עניינים רוחניים⁵⁴. לפיכך חיי שעה

⁵³ ראה סנהדרין עד' ע"א.

⁵⁴ בבחינת הדברים הנ"ל: מפורסמת שאלת הרמב"ם בהלכות תשובה פרק ה', ה. בעניין הידיעה והבחירה. אם ה' יודע את העתיד אם כן זה קבוע, ואין לאדם כל שליטה על כך, יוצא א"כ שאין בחירה תופשית. והרי הבחירה היא אחת מיסודות האמונה? וז"ל: "אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד, ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו, וכשם שאין כוח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא, שנאמר: כי לא יראני האדם וחי, כך אין כוח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא. הוא שהנביא אמר: כי לא

שווים הם לחיי עולם, וממילא חיי אדם אחד שווים הם לחיי רבים. וכן חיי תינוק שווים לחיי האם הבוגרת, ומתוך כך אסור לקצר חייו של גוסס או זקן למרות שימיו ספורים. כי חיי שעה הם חיים נצחיים רוחניים ואינם נמדדים בזמן.

הרב פיינשטיין נשאל האם חייבים להגיש טיפול רפואי לזקן מופלג? והאם יש לשמוע לו באם אומר שמאס בחייו? ואם על הרופא להקדים טיפול באדם אחר בגלל זה? וזו הכרעתו הברורה והנהירה, אשר מעמידה את ערכם של חיים בכלל ואף של חיי שעה באופן הרוחני והנצחי, ושאינן לבשר ודם לנסות להעריכם במושגים גשמיים, וז"ל⁵⁵:

"ובדבר זקן מופלג שנחלה ודאי מחוייבין לרפואתו במה שאפשר כמו לאיש צעיר ואף אם אין החולה הזקן רוצה באמרו שמאס בחייו ואסור אף להעלות על הדעת דברים כאלו אף שהאומר זה הוא רופא גדול, ואף לעניין קדימה להרופא למי ילך? מסתבר שאין להתחשב בזה".

סיטואציה קלאסית של דחיית נפש מפני נפשות⁵⁶, היא ספינה המטרפת בים וכמה בני אדם מצאו מפלט בסירה. ומתברר שאין הסירה יכולה להכיל את כולם, ואם לא יטילו אחד מהם תטבע הסירה כולה. על פי האמור לעיל אם אין אפשרות לדעת מי עלה אחרון לסירה ובכך סיכן את הסירה, והוא בגדר "רודף", אזי אין רשות להטיל אף אחד מהם לים, ויטבעו כולם ואל יטביעו נפש

מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי, וכיון שכן הוא אין בנו כוח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים, אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם בידי האדם, ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו...".

והשיג עליו הרלב"ד בתקיפות וז"ל: "לא נהג זה המחבר מנהג החכמים, שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו, והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא. וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם וינח דעתם בספק...ואע"פ שאין תשובה ניצחת על זה, טוב הוא לסמוך לו קצת תשובה ואומר: אין ידיעתו גזרה, אבל היא כידיעת האצטגננים, שיודעים מכוח אחר מה יהיו דרכיו של זה...וכל זה איננו שווה". ואל לנו לערב מושגים גשמיים במושגים רוחניים תשובות רבות נכתבו ליישוב את קושיית הרמב"ם. ניתן לומר, שעולם המושגים האנושי אינו כעולם המושגים האלוהיים כגון: מערכת הזמנים, עבר, הווה ועתיד, הם מושגים אנושיים וגשמיים, אך לבורא עולם מערכת הזמן כלל לא קיימת. לכן העבר ההווה והעתיד נמצאים בנקודת זמן אחת, דבר שהשכל האנושי אינו מסוגל לתפוס ולהבין.

לפי זה השאלה לא מתחילה כלל בראייה יותר רוחנית. לכן הרמב"ם מדגיש את תשובתו דווקא ע"י דברי הנביא: 'כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי', מה שממחיש את חוסר מקומה של השאלה מצידנו כבני אדם, והיא היא תשובתה. יוצא אפוא שתשובת הרמב"ם מדויקת להפליא.

⁵⁵ שו"ת אגרות משה חלק חו"מ ב סימן עה.

⁵⁶ ראה עוד מה שהובא בתחומין ב' ביחס לאסון צור שהיה במלחמת לבנון, עיין הערה מס' 1 ומס' 4.

אחת בידיים.

ט. אין אומד בנפשות

הסבר נוסף לקביעה הקשה, שאין דוחין נפש מפני נפש, וגם נפש מפני נפשות רבות, מצינו בדברי הגראי"ה קוק, בשאלו הרי בעניין פדיון שבויים מצינו שיש מדרג להצלה, האישה קודמת לאיש וכהן קודם ללוי ות"ח לע"ה⁵⁷. ולמה שיקולים אלו לא יכריעו את הסברא של 'מאי חזית'? כשיש לנו התנגשות בין שתי נפשות?

ובודאי שנכונים הדברים, במצב של נפש אחת מול רבים, שאין מקום לסברת מאי חזית, כי פשוט שרבים עדיפים להצלה מיחי.

הסביר הרב שם, על בסיס דברי הרמב"ם, שבדיני נפשות נעלו בפנינו את כושר השיפוט שמקורו באומדנה ובהערכה שלנו כבני אדם. ואין לדיין הכוח להכריע בערכה של נפש אדם מסוים ביחס לאחר. לפיכך תמיד נשארת סברת 'מאי חזית' עומדת בחזית ומונעת מהדיין להכריע בדחיית נפש אפילו מפני נפשות רבות וגדולות. וז"ל⁵⁸:

"ונראה מסתימתם, שאפילו אם אנו רואים שאחד הוא הדיוט וקטן שבישראל, והשני הוא גדול ורם ונשא בתורה ומע"ט, מ"מ אנו מבטלים את דעתנו ונאמר האדם יראה לעינים, ויש כאן מאי חזית, ואין דוחין נפש מפני נפש, וכדתנן באהלות, ומייתי לה בפ' בן סור"מ (סנהדרין ע"ב ב'), בקטן הנולד שיצא רובו, שאין נוגעים בו להציל את אמו על ידו, ואין בזה חילוק אפילו אם תהי' האם גדולה בישראל ומעשים טובים ונביאה, למשל כמרים ודבורה וחולדה וכיו"ב.

ולכאורה צריך הדבר תלמוד מנא לן הא, כיון דעיקר הדבר סברא הוא דמאי חזית, והרי לעניין להחיותו קי"ל שאנו מחלקים את המדרגות, וכדתנן הוריות י"ג א' האיש קודם לאשה וכהן קודם ללוי ות"ח לע"ה, וזהו בלהחיותו כשהם טובעים בנהר, וכמש"כ רמ"א בהגהה יו"ד רנ"ב סק"ח, א"כ למה לא יכריע משקל זה שלנו ג"כ את הסברא דמאי חזית. ואפילו ביחיד נגד רבים הי' ג"כ נראה שמסתמא כששניהם שווים באיכותם הייתה צריכה הכמות להכריע את הסברא, דמאי חזית, ואם אחד גדול הי' צריך לכאורה הדבר להיות תלוי באומד ע"פ ב"ד

⁵⁷ ראה בהוריות יג' ע"א שם בפרטי הדינים.

⁵⁸ שר"ת משפט כהן (עניני א"י) סימן קמג, עיקר תשובתו של הרב שם נסובה סביב השאלה, אם יש חיוב על היחיד למסור נפשו להציל רבים. אך הרב תוך כדי דיבור התייחס לשאלות רבות אחרות, עיין שם באורך. ובסוף הציטוט כאן, התייחס הרב לאדם שמתנדב למסור עצמו ע"מ להציל אחר מפני שחושב שהוא ראוי וגדול ממנו האם רשאי או לא?

מומחים כמה נפשות כדאי להיות עולות תמורתן, ואם שהמשקל הזה כבד מאד, הלא ע"ז נאמר אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות, והנסתרות לד"א והנגלות לנו. ועכ"פ גם אם לא נתרחק כ"כ לענין האומד הנסתר של יחיד לגבי רבים, אבל לגבי יחיד ויחיד למה נסתם עלינו הפתח במקום שאנו מוצאים החלוקים מבוררים. ויחיד לגבי רבים בשווים ג"כ הי' ראוי להיות כך.

ונלע"ד לשער שהדבר נובע ממה שפסק הרמב"ם בפ"כ מסנהד' ה"א שלא לענוש ע"פ אומד הדעת בדיני נפשות, והאריך בסהמ"צ בהסברת הטעם, שאעפ"י שישנן אומדנות ברורות שהן כמעט בסוג הודאיות, כהא דשמעון בן שטח, שם ל"ז ב'.

מ"מ כיון שהשער הזה של האומדנות הוא רחב מאד ואינו גדור, ונקל להחליף בין אומדנא ברורה למסופקת ולמזויפת, ע"כ נעלה תורה את השער הזה כולו בפנינו, שלא נעשה מעשה בהריגת אדם ע"י אומדנתנו אפילו כשהיא ברורה מאד. וזהו גזרת הכתוב מקרא דזנקי וצדיק אל תהרוג, שמפי השמועה למדו חז"ל דקאי על סתימת הדלת בפני אומדנא בדיני נפשות. וביאר שם עוד, שיותר טוב לנו שיהיו הרבה חייבים בלתי נשפטים משתזדמן בזמן מן הזמנים הריגת צדיק ונקי... וי"ל שבכל מקום שאנו צריכים לעשות מעשה בנפש בכלל ד"נ הוא... אבל יש לומר שלענין זה למדנו מהיקש ומסברא, שחומר ד"נ יש לכל מקום שאנו צריכים לעשות מעשה, שלא לדון ע"פ אומדנא שלנו אפילו היותר ברורה, אע"פ שאנו הולכים בתר אומדנא בד"מ ובכל דיני תורה, כשהיא ברורה...

ונראה ברור דבאומדנא ברורה סומכין אפילו באיסור תורה וגם דבריו של הרמב"ם מוכיחים ככה, בייחוד בסה"מ הנ"ל, דלא יצא מן הכלל אלא הריגת נפש בידיים. ובזה מיושב מה שהעירותי מהא דלהחיותו, שאין אנו עושים מעשה בנפש אלא בשוא"ת שמקדימים את מה שנראה לנו יותר חשוב, אם ע"פ כללי חז"ל כשהם שווים או ע"פ הערך והאומדנא שלנו כשאינם שווים, ומדקדקים במדרגות החכמה והיראה והיחש וכיו"ב.

אבל כל אלה, לגבי יוקר הנפש והערכתה, לא נפקי מכלל אומדנא, ואסור לנו לעשות מעשה על פיהם בד"נ, וע"כ נשארה לנו סברא דמאי חזית.

ולפי"ז אולי י"ל, דגם ביחיד נגד רבים, אעפ"י שנראה לנו שזה היחיד אינו שווה כלל להיות בערך הדומה אפילו לכל יחיד מהרבים, וק"ו לכל הרבים, מ"מ זהו רק בגדר אומדנא קרובה מאד, כהא דרשב"ש,

ולעשות על פיה מעשה, למסור את היחיד להריגה בשביל הרבים, זה אסור לנו.

ולפ"ז י"ל ג"כ, שד"נ לא נקראו אלא מה שאחרים עושים ליחיד הנ"ל, אבל אם היחיד רוצה למסור נפשו י"ל שאינו נקרא כלל דיין לגבי נפשו, והוי הדין אצלו כמו שאר איסורי תורה, שאם הוא אומד בדעתו באומדנא ברורה יכול לסמוך עליה, וכמו שהושג בצדק הבש"ר הנ"ל, דקידוש השם שמוסר נפשו ברצון לעשות רצון קונו לא נכנס בכלל דד"נ בשום דמיון...".

י. האם יש להעדיף רבים בפעולת הצלה אף שיש בה הריגה?

על פי האמור לעיל כמעט ואין לנו שום אפשרות לדחות נפש מפני נפש, ואפילו מפני נפשות של רבים. כפי שהבאנו מהירושלמי והרמב"ם שלעיל אא"כ יש מצב של ייחודהו, שאז נכנסנו למח' ר"ל ור"י.

אולם החזון איש עסק במקרה מיוחד שבו אדם רואה טיל או חץ המכוון לרבים ואמור להורגם, ובידו לכוונו למקום בו ייהרג יחיד, האם רשאי? הרב דן שם, האם גם כאן נאמר שאין דוחין נפש מפני נפשות? ומאי חזית וכו'? והרי יחיד זה כלל לא בעסק?

השאלה מתעצמת לאור דברי הרא"ה קוק שנפקעה מאת הדיינים הסמכות לעסוק באומדנא בענייני נפשות ואל לנו להכריע נפשו של מי ראוי יותר.

החזון איש חילק בדבריו בין מסירה לנוכרים שהיא אסורה וחמורה, ואיננו יכולים להחליט את מי למסור לגויים, וממילא יהרגו כולם ואל תימסר נפש אחת מישראל. לבין הטיית החץ לעבר היחיד למען הצלת הרבים.

וכתב שפעולת המסירה חמורה יותר מפעולת ההטיה. למרות שלכאורה נראה שפעולת המסירה לגוי קלה יותר שהיא רק גרמא, ואילו פעולת ההטיה יש בה מעשה של רצח בידיים.

כי במבט כולל על המקרים יש חומרה יתירה דווקא במסירת נפש יהודי לגוי להריגה. שהיא פעולה אכזרית של מסירת נפש של יהודי להריגה. ועוד נראה מדבריו לחלק בין פעולת ההריגה שבאה בעקבות המסירה לגוי, לבין פעולת ההצלה שבמקרה יש בה גם הריגה. החזון איש לא הכריע דעתו באופן חד משמעי, והסתפק בדבר⁵⁹.

וז"ל שם:

"ויש לעיין באחד רואה חץ הולך להרוג אנשים רבים, ויכול להטותו

⁵⁹ חזון איש בסנהדרין סימן כה'. יש שחלקו על חידושו, ראה במאמרו של הרב רבינובין - תאומים, נועם, כרך ז'.

לצד אחר ויהרוג רק אחד שבצד אחר, ואילו שבצד זה יצולו, ואם לא יעשה כלום יהרגו הרבים והאחד יישאר בחיים.

ואפשר דלא דמי למוסרים אחד להריגה, דהתם המסירה היא פעולה אכזרית של הריגת נפש, ובפעולת זה ליכא הצלת אחרים בטבע של הפעולה, אלא במקרה גרם עכשיו הצלה לאחרים. גם הצלת האחרים קשור במה שמוסרין להריגת נפש מישראל. אבל הטיית החץ לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה, ואינה קשורה כלל בהריגת היחיד שבצד אחר. רק עכשיו, במקרה, נמצא בצד אחר נפש מישראל, ואחרי שבצד זה יהרגו נפשות רבות, ובזה האחד, אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבדת ישראל בכל מאי דאפשר⁶⁰.

ואילו מדברי הגאון הרב שאול ישראלי משמע שלא כחזון איש ממה שכתב⁶⁰, וז"ל:

"...ושום הצטדקות על רציחת אדם אינה קיימת. וע"כ העובר על זה והציל אפילו רבים גדולים וחשובים בנפשו של יהודי הדיוט ופשוט ביותר דין רוצח עליו, ואין לו שום פטור, רק אם עשה זאת להצלת עצמו, כי אז נדונו בדין אנוס במעשהו, לפי הגדרים שפוטרים את האנוס. עי' רמב"ם ה' יסוה"ת שם הל' ו' בריפא עצמו בג' עבירות, שמזה גם נלמד הבדל ברציחה, אם זה בא ע"י ייזומו של הניצול, עי"ש היטב..."

ומה שלמדנו שקיים דירוג וסדר עדיפות בהצלה במשנה דהוריות יג' אין זה אלא כשלא באים להציל האחד ע"י הריגת האחר. אלא כשקיימות בפני המציל אפשריות מוגבלות של הצלת האחד גרידא, שכל כה"ג ודאי לא יעלה על הדעת שבגלל חוסר יכולת להציל שנים ימנע מלהציל אף אחד..."

ובסיכום להלכה כתב שם:

"...ז. בשום פנים ואופן אסור להציל, אפילו רבים וחשובים, כשהצלתם מחייבת הריגתו (או אפילו גרם הריגתו) של אחד שאילולא זה לא היה נהרג. ח. העובר על זה והרג אדם מישראל לצורך הצלת אחר או אפילו רבים, דינו כדין רוצח ונידון בב"ד בדיני רוצח. פרט אם עשה כן מחמת איום שיהרגוהו אם לא יעשה, אעפ"י שעשה שלא כהוגן, מ"מ אין בב"ד דנים אותו, כיון שעשה מה שעשה מתוך אונס".

⁶⁰ בתחומין ב' במאמרו הצלת רבים מול מעטים בהתמוטטות בנין.

יא. סיכום

מכל האמור לעיל, למדים אנו על גודל מעלת החסד אפילו בגופו ובנפשו של האדם. ומתוקף מעמדם הרם והנשגב של נפש האדם וגופו עלינו להתייחס אליהם בכובד ראש, בחיל וברעדה. יחס של פיקדון שניתן לנו, ופשוט שאין לנו כל סוג של בעלות עליהם. לפיכך אל לו לאדם לבוא חשבון עם חייו באופן מתמטי. אלא יחכם, ידע ויבין האדם, כי עומק צפון ונשגב מאיתנו טמון בחובה של כל נפש ונפש בעולם.

ונסיים בדבריו של רבי נחמן מברסלב⁶¹:

"מי שזוכה לדעת אמיתות, לדעת אותו יתברך, אין חילוק אצלו כלל בין חיים למיתה. כי הוא דבוק ונכלל בו יתברך, בחייו ובמותו, רק שעכשיו, בחייו, דירתו בכאן, בין החיים בעולם הזה, ואחר כך דירתו שם, בין השוכני עפר".

מי ייתן ונפנים כולנו בגודל הזכות שנפלה בחלקנו בחיים שניתנו לנו בעולם הזה, ומתוך כך יזכה כל אחד למלא שליחותו באופן הרצוי לפני אדון כל הנשמות ריבון כל העולמים, אמן.

⁶¹ קיצור ליקוטי מוהר"ן כא', כה'.